

Arkivformidling og medvirkning i og for det samiske samfunn

Takk for invitasjonen til dette viktige webinar!

Mitt navn er Nils Jørgen Nystø og er seniorrådgiver ved Sámi arkiiva/Samisk arkiv. Arkivet er en del av Arkivverket i Norge. Jeg vil si litt om arkivformidling og medvirkning fra et samisk arkivperspektiv.

Arkiv er grunnleggende viktig for bevaring av samisk kulturarv og utvikling av det samiske samfunn. Behovet for å verne om og dele urfolks kulturarv fremgår i Tandanya - erklæringens veiledning om urfolks rett til egen kulturarv, avkolonisering og statenes internasjonale forpliktelser for forvaltning av urfolksarkiv. Denne erklæringen som i 2019 ble utarbeidet i Adelaide, Australia på konferansen med tittelen «*Hear Us; Walk with Us; Challenging and Decolonising the Archive*», dreide seg om arkivets nåværende og fremtidige rolle i å bevare, fremme og gi urfolkssamfunn tilgang til egen arv, kultur og språk.

Nyere forskning viser at bevaring, tilgjengeliggjøring og formidling av samisk og kvensk arkivmateriale, representerer en viktig del av statenes kulturelle og historiske forpliktelser overfor nasjonale minoriteter og urfolk.¹

I 2019 møttes også riksarkivarene fra Finland, Sverige og Norge i Kautokeino for å drøfte felles samiske arkivspørsmål. Riksarkivarene viser til at arkivene tar vare på den samiske kulturarven. Offentlig forvaltning av urfolks arkiver bidrar med tilgang til egen kulturarv. Samisk dokumentasjon, perspektiver og stemmer inngår som en del av en demokratisk samfunnsutvikling i de nordiske land. Brukernes tilgang til kulturarven og samarbeid over landegrensene vektlegges av riksarkivarene.

Dette webinarets tema reiser en rekke problemstillinger som er meget aktuell for det samiske arkivarbeidet. Med bakgrunn i folkeretten vektlegger Tandanya-erklæringen behovet for "fundamental trust and accountability in society." Erkjennelsen om respekt, hensyn og samråd med berørte samfunn blir her tydelig vektlagt.

Samisk arkiv har et nasjonalt ansvar for å ta vare på samisk dokumentasjon. Det overordnede prinsippet for arkivet er å styrke det moderne samiske samfunns kapasitet hva gjelder kunnskap, språk og framtid. Samisk språk og et urfolksperspektiv ligger til grunn for virksomheten.

I deler av det samiske samfunn finnes det av historiske årsaker fremdeles mangel på tillit til storsamfunnet og offentlige myndigheter. For Samisk arkiv er det derfor vesentlig at

¹ Lindbach, Harald: UiT 2019, "Minoritetspolitiske dokumentasjonsstrategier i Nordområdet på 1700-tallet"

utvikling av et samisk arkivtilbud skjer i samarbeid og forståelse med brukere og det samiske samfunn for øvrig. Formidling, synlighet, informasjon og tillitsbygging er derfor sentralt. Involvering og deltagelse er her grunnleggende viktig. Den samiske brukeren skal være i sentrum!

Økt digital tilgang til arkivmateriale er en vesentlig kilde til presentasjon av samisk og urfolks språk, historie og samfunnsliv. I tillegg til papirarkiver innehar Samisk arkiv en mengde muntlige intervjuer. Vokalarkiv er særegen blant urfolk som har tradisjon for muntlig overføring av kunnskap.

Blant anna dokumenteres bruk av samisk språk i ulike samfunn i ei tid da samisk mer sjeldent hørtes på offentlige arenaer. Gjennom disse arkivene får befolkningen en sjelden mulighet til å høre morsmålstalere. Intervjuene er svært innholdsrike. Her kan en høste av de elders kunnskap, minner og erfaringer. Vokalarkivene er dermed også et viktig bidrag til samisk samtidshistorie!

Tilgang til denne type opptak er ifølge UNESCO en viktig forutsetning for revitalisering av truede språk. Det er derfor en målsetting å gjøre tilgjengelig intervjuer via digitale plattformer. Når dette gjøres, vil arkivene være et bidrag til å øke de samiske språkernes utvikling.

Sámediggi/Sametinget i Norge har som mål at de samiske språkene også er levende digitale språk. Det offentlige har et ansvar for at det utvikles digitale tjenester på samisk.

Samisk arkiv har til nå prioritert og publisert sørsamiske fortellinger via egen nettside og på Digitalarkivet. Et lignende arbeid for de andre språkvariantene skal gjennomføres.

Arkivet jobber også med sikring og formidling av samisk joik som immateriell kulturarv. Deltagelse i planarbeid for forvaltning og tilgjengeliggjøring av joik i arkiv er vesentlig.

I dag skjer teknologiske endringer i et akselererende tempo. Gitt at mye kunnskapsutvikling og overføring tidligere har skjedd i muntlig kommunikasjon og i praksis - likt andre urfolkssamfunn, så er det i dag særlig viktig å hindre at samisk kunnskap forsvinner i takt med de raske endringene.

Som arkivar Harald Lindbach viser til i sitt dr.gradsarbeid må vi sikre at arkivmaterialet som utgjør kildegrunnlaget for samisk historie ikke forsvinner i mengden.² Tandanya- erklæringen viser også til at arkivene kan tilveiebringe ressurser for å avdekke rettighetsbrudd overfor urfolk og skape nye fortrolige relasjoner.

Som Samisk arkivs direktør Inga Marja Steinfjell uttrykte det i forbindelse med overrekkelsen av Lappekodisillen til Samisk arkiv i 2021, har Sannhets- og forsoningskommisjoner i

² Arkivar Harald Lindbach viser til i sitt dr.gradsarbeid (2019) at det er nødvendig at samisk og kvensk arkivmateriale fremheves i langt større grad enn i dag i de ulike fremfinningsmidlene for arkivmateriale

urfolksområder tvunget frem endringer i arkivfaget. Riksarkivene må legge til våre, urfolks erfaringer og synspunkter i saker og historiske hendelser.

«Duohtavuođa ja seanadankommišuvnnaat álgoálbmot servodagaid guovdu rievdadit Arkiivafága veagal. Riikkaid arkiivvaide ferte lasihit ja čuoldit sisa min, álgoálbmogiid vásáhusaid ja oainnuid áššiide ja historjjálaš dáhpáhusaide.»

Formidling av samiskspråklig og samiskrelatert dokumentasjon skal derfor skape det beste grunnlaget for forskning, historieforståelse, identitet og rettssikkerhet.³

For Samisk arkiv- Arkivverket er det en målsetting å tilgjengeliggjøre aktuell rettsdokumentasjon for samisk forskning. Vi vet at arkivmateriale kan ha avgjørende betydning i samiske rettsprosesser.

Det er viktig at bevaring og formidling skjer parallelt. Som følge av dette søker Samisk arkiv å delta i lokale og regionale samarbeidsprosjekter for innsamling, sikring og formidling av samisk dokumentasjon. Deltagelse i prosjektet «*Vi er også her! Synliggjøring av glemte grupper*» som ble organisert gjennom Finnmarksarkivsamarbeidet, er et vellykket eksempel på dette.

Gjennom Intereg-prosjektet *Digital access to Sámi heritage archives* og som skal videreføres via – *Nuohtti*-prosjektet, samarbeidet vi på tvers av landegrensene i Sápmi med et internasjonalt fokus.

Artikkelskriving og samarbeid om fysiske og digitale utstillinger på flere språk er deler av dette arbeidet.

Videre har vi begynt å publisere foto på digitalarkivet. Også vi opplever at interessen både for å avlevere eller deponere foto og forespørslene om bruk av bildematerialet er økende.

Gjensidig tillit, involvering og deltagelse er også relevant i forbindelse med tilbakeføring av arkiver til det samiske samfunn. Slik tilbakeføring kan ses på som en parallell til *Bååstedearbeidet* blant samiske museer. Ved overrekkelsen av Lappekodisillen fra Riksarkivet i Norge til Samisk arkiv, fortalte riksarkivar Inga Bolstad at dokumentene kommer «hjem» til Sápmi.

Riksarkivaren viste også til at bruk av samisk språk og endring av metadata ved digitalisering er grunnleggende i et dekoloniseringsperspektiv. Det er derfor behov for å utvikle felles standarder for håndtering av samisk kulturarv. Derfor har Samisk arkiv nå et utviklingsprosjekt på feltet.

³ Kulturdepartementet, Høringsnotat, Forslag til ny arkivlov, 05.10.2021

Samtidig registreres det at pågående miljø- og klimaendringer kan skape brudd i overføring av kunnskap. Fra arkivets side spør vi oss hvordan arkiv kan sikre slik overføring innen rammene av tradisjonell kunnskap.

Det ligger også ligger potensiale i å tilrettelegge Sametingets stedsnavn- og kulturminnevernarkiv for bruk. Disse arkivene med tilhørende metadata, navnelister og intervju skaper muligheter for eksempelvis «mapping» av kulturlandskap – utforming av digitale kart med historisk dokumentasjon.

Videre danner vokalarkiver og skrifter på samisk språk grunnlag for språkforskning, språkopplæring og utvikling av språkteknologi.⁴ Samisk tekst-korpus er viktig i Arkivverkets arbeid med å skape flere og bedre metadata om et arkiv eller en dokumentsamling ved hjelp av maskinlæring/kunstig intelligens. Fremtidig automatisering av metadata må også handtere samiske skriftvarianter. Lett tilgjengelig og sikker OCR-lesing av nordsamiske skrift er en side ved dette.

Trolig finnes det en større mengde samiske arkivmateriale i offentlige arkiver og blant privatpersoner, organisasjoner og institusjoner i Sápmi som vi ikke kjenner til. Det er derfor behov for målrettet kartlegging, aktiv innsamling, digitalisering og tilgjengeliggjøring av denne dokumentasjonen. Utarbeidelse av bevaringsplaner er viktig i denne sammenheng.

Økt digital tilgang til arkivmateriale er en vesentlig kilde til presentasjon av samisk tradisjonell kunnskap (TK) og urfolks språk, historie og samfunnsliv. Samisk arkiv-Arkivverket har derfor fra og med 2021 åpnet for gratis digitalisering av arkivmateriale ved samiske museer og kulturinstitusjoner i Norge.

Avslutningsvis vil jeg poengtere behovet for samarbeid innen arkiv både innad i Sápmi og utad overfor majoritetssamfunnet. På den ene siden arbeider vi for å øke det allsamiske ABM-samarbeidet - overfor arkiv, bibliotek og museum og samarbeid med urfolksarkivmiljøer internasjonalt, samtidig som vi erfarer betydningen av et godt samarbeid med det øvrige arkivfeltet både på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå.

I dette ligger det også å påpeke behovet for å styrke og etablere institusjonell kapasitet over landegrensene samt ressurser for utvikling av dette samarbeidet.

Gijttu! Mange takk!

⁴ Samisk arkiv er i kontakt med Giellatekno, forskningsgruppa for samisk språkteknologi ved Universitetet i Tromsø, UIT om å bidra med dokumentasjon.